

pisac nije svetac

(razgovor s petkom vojnićem purčarom)

Petko Vojnić Purčar rođen je 1939. u Subotici. Filozofski fakultet (grupa za jugoslovenske i svetske književnosti) završio je u Beogradu. Bio je profesor Pedagoške akademije u Subotici, pokrajinski prosvetni savetnik, a sada je urednik u Radio-Novom Sadu. Piše poeziju, prozu i drame. Bavi se režijom i filmom. Ogleda se u esejsicama i književnoj kritici. U književnosti se javio krajem pedesetih godina. Do sada je objavio tri romana (*Odlatak Pauline Plavšić*, 1969; *Dom sve dalji*, 1977; *Ljubavi Blanke Kolak* 1979), dve knjige noveli (Svetovi i satovi, 1967; *Prstenovani gavrani*, 1983), zbirku pesama (*Kamenno žito*, 1980) i više drama (*Izabranici*, 1970; *Foto-atelje Phoenix*, 1972; *Prozor pokraj parka*, 1972; *Dolaziš opet, Adame*, 1973). Dobitnik je više književnih nagrada, među kojima je i NIN-ova nagrada za roman godine (1977). Živi u Novom Sadu.

● Vaš roman »Dom, sve dalji« svojevrsni je povratak iskustvima iz djetinjstva. Kakav značaj pridaješ tim ranim doživljajima? Šta još, »od slike djetinjstva«, živi u Vašem sećanju?

— Djetinjstvu su za sve stvaraoca načve s tijestom-životom. Umjetnik i glamor i rukom, i vibracijama emocije i umra, mjesi tijestom-život — to je tekst; to je slika; to je nešto i nedovoljno definirano, ako je pravo i veliko. Sigurno je da se ta radoznanost djetinjstva i nesvesno magijska poruka toga doba vraćaju i zrače u umjetničkom sensibilitetu i duhu do kraja života, do samog svršetka umjetničkog života i postojanja. Prestankom veze s djetinjstvom, čini mi se, prestaje i umire, gasi se stvaralač, ne živ čovjek, već samo umjetnik.

● Vi, zacelo, držite do tradicije, pa i porodične. Da li se u Vašoj užoj ili široj porodici neko bavio pisanjem. Može li se u Vašem slučaju govoriti o umjetničkom (porodičnom) nasledu?

— U svome književnom početku bio sam strašan antitradicionalist. Da sam tada mogao, glijotinirao bih glavu tradiciji. Ili bili joj barem trostrukim flaster na usta. Uz mladost idu i takve gluposti. Vidim, ima i danas mlađaca koji bi bacili na dubrište prošlosti i Jefimijine stihove i Držićeve komedije. A čime bismo to onda nadoknadiли, popunili, a pogotovo objasnili budućim pametnim ljudima? Čime? Ono što je estetski gibljivo, živo nadahnuto u tradiciji, opstat će; pa još nedavno u Kini spasavane su navrat-nanos vrijednosti i starine nekoliko tisuća godina, jer to ne bijaše obračun s gnjilom tradicijom, već čisti vandalizam, poznat, na žalost, i u ranijim epohama. I ja sam za stalnu revalorizaciju tradicionalnih vrijednosti i pojava, ali za barbarizam nisam.

Što se tiče genealogije, dobro ste zapazili, bavio sam se u djelu i dotičao, tu i tamo, ličnosti i pojave svoje porodice, koja se posljednjih tristo godina (koliko sam je izučavao u arhivima) razvijala u dosta kaotičnim amplitudama, ali još uvijek nemam dovoljno snage, ni hrabrosti možda, da iznesem puno toga na literarno vidjelo. A što su mi oni dali u umjetničkome nasljeđu? U genima svakako dosta, a u literarnome smislu veoma malo, jer za stvaralaštvo imali su, izgleda, vremena samo u dokolici, predasima, da bi mogli voditi konverzaciju sa sebi ravnima, jer bijahu plemenitači već po doseljenju u Vojvodinu (takozvani donacionalisti, a ne samo armalisti koji su titule plemićke dobivali isključivo na bojnome polju). I što bih ja literarno mogao dobiti od njih, recimo, iz osamnaestoga i devetnaestoga stoljeća, osim dosadnih izvještaja senatorskih, možda dnevnika oficira s raznih evropskih ratišta (koji su ili pogubljeni, ili završavali u protivničkom taboru, gdje su spaljivani uz ritual), ili staromodnih molitvenika, jer bilo je i svećenika u familiji, ili odbornikovih ljubavnih i preljubničkih pisama na više jezika, što je diobama velikih imanja potajno nestalo.

Ali u usmenjavi, jednoj vrsti usuda našeg, prenijelo se dosta toga s koljena na koljeno i tako je došlo i do mene kada sam otvoreni usta slušao staru tetu Terezu, udatu Vuković. Ona je krasno pripovjedala i pučke pripovijesti, bajke, legende, skaske (nešto od toga je objavljeno u antologijama i zbornicima narodnoga stvaralaštva), i to je ono za javnost. A ono tišim glasom, da ne izade valjda kao brbljivi duh iz naše kuće, bilo je za starije koje to obično nije zanimalo i za nas već pomalo stasale, za koje je ona vjerovala da čemo od toga nešto predati dalje. Komu? I zašto?

Meni je iz njezinih sjećanja ostao u pamćenju predak koji je živio trideset godina prošloga stoljeća i koji je zapravo bio bijela vrrana porodice. Pust, neobuzdan, rasipan, bačio je i kartao od Subotice, Pešte, Zagreba, Požuna Beča, do Pariza. Navodno, taj Stipe, Stjepan, Stipan, vraćao se skriveno bez pompe i muzike, kako je odlazio, i da ne bijaše njegove bogate supruge, njemačke Židovke iz Slavonije, koja bi odlazila svojima i zaklanjala se valjda da ona bez Stjepana ne može živjeti ili će sebi oduzeti život, ili tako nešto slično, patetično, što užasava roditelje, tek — vraćala se s kovčićem zlatnika i srebrnjaka preko Dunava, skelom, i otkupljivala ponovno imanja oko Žednika, Zobnatice, Tavankuta, Baje. Igrom sudbine, čovjeka koji je toliko hedonistički volio život, svirku i pjesmu — našu, madarsku, njemačku, francusku i talijansku, kartu i burdelj, nastlijedio je asketski sin Kuzman, koji je 50 godina bio glavni odbornik Subotice (1830 — 1880) i tvrdio čuvao ne samo svoje već i gradske novce. I samo još jedan detalj. U Novom Sadu, prije desetak godina, živahna gospoda Veselinović u svojoj devetoj deceniji, isprijevajdila mi je, starački sentimentalno, kako je veoma lijepo igrala valcer s rodakom Oskarom, 1909, na dvorskem balu u Beču, a slij-

deće godine u Budimpešti. Veoma čudi što je takav čovjek, putopisac, i ovac, pomalo etnolog, oduzeo sebi život u Port-Saidu 1914. godine. Oskarova grobnica je bila na subotičkom Bajskom groblju pokraj Kuzmanove, no kako Kuzman ima i danas nasljednike, ona postoji, a kako Oskar putopisac (uglavnom na mađarskom i njemačkom), lovac i etnolog bijaše neženja — crkvena općina je prodala njegovu grobnicu tako da će uskoro biti izbrisano i samo ime tog nadasve zanimljivog i radoznanog čovjeka, koji nije iz sebe ostavio znatan literarni trag, ali će biti jedan od junaka (možda) u mojoj novoj knjizi... Kao što vidite, kamene grobnice padaju, a ljudi se produžavaju na krhkonom listu hartije.

● Da li je u Vašem porodičnom domu, porodičnom krugu, bilo i takvih revkviča, kao što su knjige? Vaša rana lektira?

— U djetinjstvu, u porodičnu krugu knjiga nije bilo ni malo ni previše. Birane su po ukusu moga oca, predratnog komuniste, polaznika partizanskog kursa Moše Pijade u zatvoru Sremske Mitrovice i vještog, konspirativnog organizatora partizanskih baza u sjevernoj Bačkoj, koje za vrijeme cijelog rata nisu bile provalone. Moj otac i danas drži da je knjiga najmoćniji vid ljudskoga duha. Među naslovima i autorima koji se i danas sjećam bili su Balzak, Žorž Sandova, Gorki, Dikens, Tolstoj, Dostojevski, »Komunistički manifest«, »Kapital«, Hegel (»Estetika«), Krleža, Šenoa, Stanković, Đalski, Ignjatović, Ady, Zmaj, Heine.

Veoma mlad, u jednom dahu, pročitao sam »Teška vremena« Dikensova i sjećam se kako mi je bilo tjeskobno u grudima, misli su mi se danima mutile. Kao student, kada sam ponovno to pročitao, svoj doživljaj romana usporedio sam s pojedinim pasažima Sedme Bethovenove simfonije. To riječi nisu mogle objasniti već samo sugerirati kao glazba.

● Koji datum ili događaj iz svoje književne i životne biografije smatrate bitnim za svoj razvoj? Kako ste povervali u magičnu moć pisanja?

— Za početak tri elementa: bolest, zdravlje i mašt. Dobar dio svoga života sam poboljevala i to me je naučilo — strpljenju, samoći, razmišljanju, meditaciji. A čim bi me bolest ostavila na miru, vitla sam po dvoranama — boks, gimnastika, košarka — i plivanje na Paliću, u Dunavu kod Budimpešte, gdje sam proveo dio djetinjstva i na moru. Ipak se osnažen čovjek dobro drži satima za pisačim stolom. Vlastitoj mašti često stavljam »brnjicu« da ne bih potpuno otišao u »fantastičare«, a to ne bih želio. No, fantastičku komponentu iz svojega djela nikam nisam isključivao.

Nijedan datum ne smatram bitnim za svoj književni razvoj. Kada bi to tako bilo, onda bi svi pisci stali u jedan pobožni kalendar, po datumima, a pisci nisu baš neki sveci. Ipak, jedan događaj na mome književnom početku urezao mi se u sjećanje: u jedno davno vrijeme, u vilu na Paliću, dolazili su boraviti i pisati svoje romane Davičo, Cosić Oljača. U to vrijeme oni su bili »novi val« našega romana i široko prisutni i popularni i u književnom i u javnom životu. Iskoristio sam priliku da na jednoj subotičkoj književnoj večeri doturim Oskaru nekoliko svojih novela i pjesama. Pomislio sam da će sve na tome i ostati i kada mu se budem javio telefonom — sigurno se neće ni sjetiti. Iz telefona sam, međutim, začuo odsječno, u rafalu: »Proza je sjajna, a i pesme su ti dobre!« Nakon kratke pauze i moje potpune zburnjnosti, Davičo dodade: »Od svake tvoje novele može se napisati roman!«. Moje subotičke kolege, kada sam im prenio razgovor, skeptično su vrtjeli glavama. A inače su mi otvoreno savjetovali da je bolje da bacim pero u grmlje i posvetim se nečemu konkretnijem, dok je još vijreme. Ne znam da li sam nekad osjetio magičnu moć pisanja, ali znam za muke mukotrpne rada na djelu.

● Tragajući za sudbinama ljudi ovog podneblja i ispisujući prozu u kojoj je glavni junak vreme — društvene, kosmičke, biološke i psihičke. Vi, po mišljenju književne i naučne kritike, pripadate onom romanesknom toku naše literature (Pekić, Tišma, Mihailović, Kiš, Kovač) koji iznad svega poštuje samopripovedanje.

— Taj tok literature zapaža se i te kako i kod Marinkovića, Novaka i Aralice, s kojima također imam dosta zajedničkoga, premda su oni pisci mediteranskog obzora (ponajviše), a ja, davanjski mediteranac, danas sam posve u krugu i s problematikom takozvane kontinentalne pisca.

Piscu je teško, barem meni, da sažeto-esencijalno tumači, pakira, razvrstava svoje djelo, ili djela, svejedno, dakle, ono što je radio naporno godi-

nama ispisujući stotine i stotine stranica. Dočim, kada se prisilim da s distancije ipak kažem, protumačim, možda i krivo, zar ne, svoje djelo koje se već od mene otišnulo slično plamtećem grumenu s repa komete i našlo se pred čitateljima – nekad strožim, nekad mrzovoljnim, ponekad indolentnim – onda mislim i sam da su u pravu oni kritičari i književni analitičari koji govore o sažimanju povijesna vremena, dogadaja i likova – a sam bih dodao u intenzivne trenutke života. Premda poneki misle da su i tamo nužni i vačumi. Pa, konačno, zar nas ne upozoravaju i suvremeni filozofi i teoretičari književnosti, pri ponovnemu čitanju klasične, da i tu ima strana i posaža »praznog hoda«, »vakuumu«, a to su samo za mene intelektualna odmorišta, pauze, u stanovitome smislu. I »Paulina Plavšić«, i »Dom«, i »Ljubavi«, i »Gavran«, prozni su intenzivirani hipovi života s cezurama na kojima nisam smisljeno inistirao. Isto tako, to su često i fragmentom sugerirane cjeline. Ne zaboravimo da je moderna umjetnost uopće dosta fragmentarna, ali i razvedena, obogaćena, kao obogaćeni uran (koji, na sreću, neće biti upotrijebljen u atomskom eksplozivu!).

● Da li biste opisali stanje (»stadijum inkubacije«) koje prethodi (»procesu stvaranja«) samom činu pisanja? Da li, na primer, znate već kraj priče, novele ili romana u času kada počnete pisati?

– »Zarazati« i ponijeti pisca može puno toga – ideja, neke stvarne ličnosti iz života, neki likovi iz prošlosti i legendi, neki dogadaji itd, kao što se to meni osobno događa. »Stanje inkubacije«, kako kažete, kod mene često i predugo traje. To je naročito naporno ako se radi o duljoj proznoj formi i o drami (do sada sam napisao tri kazališne drame, jednu dramatizaciju, desetak radio-drama – a to je već stotinjak likova kojima je teško upamtiti i imena i kamoli dati im psihološko-intelektualna, ljudska, karakterna ili pak »nadrealna« svojstva). O načinu nošenja lika, dogadaja i fabule u sebi uzbudljivo se isповjedio Dostojevski, rekači, po prilici, da je dramatičnije, s više finesa i ushita »pratiti« roman u sebi, u svojoj mašti, nego kad je otiskan na papiru. Ja slično reagiram. Ali, to je dvosjekli mač. Postoji opasnost da ostane samo neiskazani fantasti, a pisac nikako. Tek po onom što je otisnuto olovnim slovima, u posljednje vrijeme i elektroničkom fotografijom, i što je dostupno javnosti, vi ste stvarač ili ne, premda ne potcenjujem fantast. Često su to veoma zanimljivi sugovornici.

Pitanje saznanja o kraju priče, novele, romana, nije toliko bitno koliko način kako doći do toga kraja, da bude uvjerljiv, sugestivan, da ima povišenu lirsku poantu ili da se čini kao kraj bez kraja, svršetak bez svršetaka, itd. Imao sam slučajeva u svojoj spisateljskoj laboratoriji da znam puno toga o likovima i događajima, pa i sam svršetak djela, a da nikako ne ide, pogotovo ne od prve. Namučio sam se više negoli da sam o tome manje znao. Životno-literarna konstrukcija i pripovijest u glavi je bila »složena«, ali ne i na bijeloj bezobzirnoj hartiji, koja kao da ne zna za milost i neke uobičajene ljudske zakone i konvencije.

● Prema mišljenju kritike, »Dom, sve dalji« je »genealoški roman«, neka vrsta »porodične slikovnice«, delo koje sažima »povijesno vrijeme«, itd. Šta biste Vi sami kazali o tom delu nagrađenom i NIN-ovom nagradom?

– Definicija i tumačenja bilo je i više, što je neotudivo pravo svakog tumača. Bilo je i nekoliko studija o »Domu«; najkompleksnije su, svakako, Kernaunerova i Pijanovićeva. Bila je i jedna izrazito negativna kritika. Sama analiza mog djela, izgleda, činila se tom prikazivaču kao tvrd orah. Napao me je taj kritičar kao autora i optužio za pretencioznost i visoke zahtjeve koje u romanu postavljam. Pretenciozan zaista nisam, a ako i postavljam visoke zadatke svojim djelima – čitatelji, kritičari i neumitni sud vremena pokazat će da li sam doista bio na visini zadatka!

Za mene, »Dom, sve dalji« je napor da krhotine svog životnog iskustva isprijeđim na više stilskih načina i u više kompozicionih cjelina. I da ne bih ispisavao kronološki početak jedne familije i pratio je više od dvijest godina kontinuirano (jer bi to bio klasičan povijesni roman na tisuću stranica), ja sam zaista literarno i povijesno sažeо sva događanja na dvijeset šezdeset kartica, varirajući iskustva i načela porodična, povijesna i post-egzistencijalna romana.

jedan vizionarski dečak

radivoj stanivuk

PODUDARNOSTI

Osetljiva praznina koja si se prepuniла smisom, evo andela sa zapadnog prozora moje žive rake; evo prolaza kroz gudure i mahnitog osamljenika koji sneva o povratku leptira; evo dve podudarnosti u sećanju kad je izbio štrajk protiv jave novine su izveštavale o masovnim samoubistvima tamo negde iza Ahilove pete. Kada je java postala razlivena snovi su se šetali po kordinima. Na akordeonu simeha, prvi je zasvirao pevač Ni Men, a glas mu je bio nevin i jasan, i bolan kao probijanje himena,

Marselka,
pastelne boje su se rasvetavale
po hrpi maramica marke »Lotos«,
koje nikakve veze nisu imale sa lotosovim cvetom.
Jedan krik je očajnički ridao iz žabokrećine i mulja,
i ja sam pouzdano znao:
– To nije bila gatalinka!

OD TEBE DO MENE JEDAN VIZIONARSKI DEČAK SE USPAVAO I PEVA

Iz žigosanog nemira,
iz ovog krvoprolaća mojih strasti
polazim ka centruštu koje ih jedini.
Usložnjavam se do nelzdržljivosti i padam
na tvoje, tako lepo obnajeno telo.
Prizma od bola kida tri četvrtine nemira
i baca ih na moje teme.
Od tebe do mene
jedan vizionarski dečak se uspavao
i peva.
Začarana lepotica sejavla iz bronzane šume,
dok tri stražara prelistavaju
zlatastu knjigu jeseni,
i zaboravljaju na vreme koje ih drži.
Već inje pada po tvojoj kosi
i pohotljivi razbojnik – sova
kidiše na moj vid

Ono što zaista želim i konzervativno provodim već više od dva desetljeća jest da svako moje djelo, od novele, romana, drame, do pjesme, bude napisano na nov, drugačiji način u odnosu na ono što sam ranije pisao. Ne želim da pišem slične knjige u nastavcima.

● Da li je minulo vreme »starih dobrih romanâ«? U najkraćem, šta je za Vas roman?

– Od Dostojevskog, Prousta, Manna, Faulknera do Andrića, Krleže, Crnjanskog, Bolla i drugih, svi se pitaju ili odgovaraju što je zapravo roman? Smrт romana, kao što znamo, predviđali su mnogi teoretičari i praktičari, a On, Njegovo gospodstvo Roman, čini se, živiliji je, živahniji i prisutniji nego ikada ranije, i kod nas i u svijetu.

Najsažetije mogu reći da je roman, prije svega, uzbudljiv, dramatičan, složen i nasušno potreban dijalog sa svojim vremenom. Premda tomu teže i drama i suvremena poezija, zar ne?

● Na koju književnu tradiciju se oslanja Vaše delo? Šta biste kazali o hrvatskoj, bunjevačkoj komponenti u svome delu? Postavljaju li se pitanje kojoj književnosti pripadate?

– Pokušat ću biti sažet, te ću i pojednostaviti neke stvari. O tome ću iscrpno progovoriti u jednom od svojih budućih romana, koji će imati dosta autobografskog. Prema svome nacionalnome biču nisam odvije sentimentalan. U tome sam blizak shvaćanjima Miroslava Krleže i Thomasa Manna. Činjenica je da sam se razvijao dijelom u hrvatskoj tradiciji, na ikavici, škole sam učio i na ijkavici i na ekačici, jer sve je to vrijeme moje mladosti u Subotici. Isto tako, gotovo paralelno, razvijao sam se kao pisac i na srpskoj tradiciji, na madarskoj, u složenoj mnogojezičnoj Vojvodini. Odrastao sam na jugoslovenstvu koje se nije stidjelo nijansi i razlike što su postojale medu nama. Upoznajući se, živjeći dugo zajedno, ljudi shvataju da je to i zajedničko bogatstvo i da mjesto i prostori gdje se prepiši više tradicija, jezika, itd. pružaju mogućnost da više spoznaš i da jasnije odredиш svoje mjesto i mjesto svog duhovnog razvoja u svemu tome. Zato volim mješovite gradove. Ja ih nazivam babilonskim gradovima.

Bez patetike velim: osjećam se ovdje kao u velikom svijetu. Samo da ilustriram: tu se mogu čuti srpskohrvatski, odnosno hrvatskosrpski, madarski, slovački, rumunjski, rusinski, ukrajinski, makedonski, bugarski, njemački, ruski, češki, romski i drugi jezici. Koliko sam takav, polimorfni svijet može biti poticajan! Sjetimo se samo Grassa, Singera, Miloša, Andrića, Krleže, Crnjanskog.

Nekoliko kričara situiralo je moje djelo ovako: pripada hrvatskoj književnosti, ali se razvijalo i u obzoru srpske. No, svaku istinsko djelo prevashodno pripada čitaocu. Tu granica nema. I da rezimiram: zavičaj pisca je njegov jezik, ako je to i on teku u vremenima sveopće dezintegracije. On piše i biva pisan, kako bi rekao Heidegger, što bi se reklo: u nečemu imamo mogućnost izbora, a u nečemu smo dovedeni pred nužnost. Tradicija je nukleus iz kojeg nešto počinje, ali ne mora i ne smije se u njoj završiti. Svijet je beskrajan, a umijeće pripovijedanja jedino može taj kaos učiniti nešto više ljudskim i razumljivijim. Zato, kako bi rekao Nitsche, nije bitno odakle dolazimo nego kuda idemo!

● Nedavno ste završili novu knjigu pesama. Koliko poezija danas može i dokle doseže pesnikov glas?

– Samo u izuzetnim situacijama i vremenima pjesnik postaje progovor, glas svoga vremena i svih vremena. Poesija izmijeđe dnevnoj upotrebljivoj vrijednosti. Ali, dodata bih i slijedeće: poezija je umjetnost jezika koja nas na osoben način suočava sa svijetom i njegovim likovima. Poesija, roman i drama nastupaju trima različitim šumskim stranama, kroz šipraže i neobdjelane predjele, svjetleći poput čistine u beskrbojnoj tamni nepoznatog. Suvremeni čovjek nema suviše vremena za umjetnost, zabavljen svojim svakodnevnim životnim zgodbama i nevoljama, ali, ma koliko se činilo da je moderna umjetnost udaljena od čovjeka – da je u svojim preobrazbama otišla u jednu vrstu eskapizma, ona je, prije svega, bespovrorno upućena na to da se bavi suštinskim i sudbinskim pitanjima ljudskog opstanka i svijeta. U tom smjeru je upućen moj angažman i u poeziji, i u prozi, i u drami, shodno specifičnostima ovih književnih vrsta.

Razgovor vodio: Ljubisa ANDRIĆ

dok lutamo niz pustaru,
a glas nam neprebolan, a nečujan.
Dva zadocnela albatrosa kruže
i prate protok rečnih struja.
Eol se u klopcu uzbudoen kopra.
Ništa nema tolikog značaja kao beznačajnost.

ŠTA SAM SVE URADIO

Povratio sam se iz izgubljenih otkucanja.
Pronašao sam širišir koji ti se plezi.
Ispraznio sam kutije sumraka
i sad si mala margareta koja peva.
Ustalasao sam se van korita
i kuću ti poplavio.
Ubio sam te načisto
i tako te oslobođio poniranja.
Da ne bi sekla obale trajanja.
Da se ne bi zamislila nad surom rakom koja izrasta.
Da bi šaljivu igru juga posmatrala sa istoka.
Istopio sam se u sećanju,
pa sad ponavljanje ima rašta da se rada.
Izmislio sam plovidbe oko sveta
i glečere za moje telo.
Sad sam nepobedit, ravnodušan, usoljen, narušen, led.
Sad sam olovno slovo na trpkom papiru, led.
Sad sam otupeli gospodine Merso,
koji je izašao u svoju jutarnju šetnju obalom,
ovaj put sa opasnom trozubom viljuškom u ruci.
Sad sam Niko i Bol.